

16. Завізна С. Інформаційна складова економічної безпеки зовнішньої і міжрегіональної торгівлі в регіоні / С. Завізна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2010. – № 37. – С. 20–23.
17. Пилипенко Ю. Г. Основные принципы создания единого информационного пространства корпоративных систем / Ю. Г. Пилипенко // Математичні машини і системи. – 2006. – № 4. – С. 25–31.
18. Артеменко В. Напрями створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів України / В. Артеменко, О. Зачко // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 69–73.

Рецензенти:

Сторонянська І.З. – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідділу проблем розвитку фінансово-кредитних відносин Інституту регіональних досліджень НАН України;

Шульц С.Л. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, завідділу регіональної економічної політики Інституту регіональних досліджень НАН України.

УДК 332.1

ББК 65.9 (4 Укр)

Цап С.Д.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ
ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника,
Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України,
кафедра менеджменту та маркетингу,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 82,
тел.: 0979602826

Анотація. У статті опрацьовано існуючі методології досліджень такої економічної категорії, як “якість життя”, зроблено висновки стосовно визначення базової методології для розробки інтегральної системи оцінки якості життя в Україні, запропоновано концепцію розробки державної програми підвищення якості життя населення.

Ключові слова: рівень життя населення, індекс людського розвитку, рівень бідності, регіональні програми, регіональний розвиток.

Annotation. We observed methods of life quality and have defined the basic methodology for developing of integrated estimation life quality system in Ukraine. The paper also gives the proposal about concept of public program improving life quality.

Key words: living standard of the population, index of human development, poverty level, regional programs, regional development.

Вступ. Одним з актуальних питань, що постійно перебуває в центрі уваги державних і місцевих органів влади, є питання інтеграції динамізму процесів економічного та соціального розвитку територій України. Економічно-соціальний розвиток виступає індикатором ефективності діяльності державних інституцій і місцевого самоврядування. Пошук методологій оцінки ефективності комплексного соціально-економічного розвитку відображає прагнення до встановлення об’єктивних критеріїв прийняття рішень, що лежить у площині сучасних глобальних критеріїв ефективності соціально-економічних систем. Ці фундаментальні категорії є основою розробки адаптивного механізму реалізації регіональної політики й, з огляду на це, має надзвичайно вагомий ступінь актуальності досліджень. Однією з ключових категорій, що визначають інтеграційні процеси соціально-економічного розвитку, є якість життя населення.

Якість життя – це складна соціально-економічна категорія, інтегральна характеристика життєдіяльності людини або населення (на певній території), яка диференціює

її залежно від стану й умов її здійснення. Ця інтегральна характеристика використовується як для проведення порівняння, ранжування та оцінки якості життя населення в розрізі країн або регіонів країни, так є і показником, який розкриває діяльність держави, спрямовану на створення умов для підвищення якості життя, одним із сучасних критеріїв ефективності програм соціально-економічного розвитку територій.

Постановка завдання. У сучасних наукових дослідженнях дефініція якості життя населення виступає пріоритетним напрямом, що визначає об'єктивну потребу у формуванні заходів державної, регіональної політики щодо її покращення.

Водночас у галузі державного управління якістю життя відсутні програмні документи, які б регламентували процес оцінки цієї складної економічної категорії, визначення та реалізації шляхів покращення життя населення. Якість життя населення більш комплексна категорія, ніж ступінь економічного зростання, яка має ряд визначальних характеристик, що важко піддаються економічній квантифікації. Слід зазначити – державна політика є сферою діяльності органів державної влади, спрямованої на поліпшення життя населення. Проте при розробці програм соціально-економічного розвитку центральні та регіональні органи влади орієнтуються перш за все на досягнення стабільного економічного зростання країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць [1], а не на якість життя окремого індивідуума чи населення на певній території.

Результати. Визначення рівня життя суттєво впливає на характер дослідження і залежить від того, що ми розуміємо під життєвими стандартами. Світова економічна наука набула значного досвіду у вивченні цієї проблеми. Термінологічна база вітчизняних та зарубіжних досліджень поряд із поняттям “рівень життя” включає такі категорії, як “матеріальне становище”, “матеріальний добробут”, “спосіб життя”, “стиль життя”, “добробут” тощо. Країни пішли різними шляхами в дослідженні проблеми рівня та якості життя, що пояснюється як особливістю розвитку соціально-економічних процесів, так і традиціями наукових досліджень. Російські науковці, з якими нас об'єднують спільні традиції, сьогодні найбільшу увагу приділяють дослідженню диференціації регіонів за складовими якості життя, оскільки значні регіональні розбіжності в життєвих стандартах виділяють цю проблему як пріоритетну на нинішньому етапі розвитку країни. У зарубіжних наукових дослідженнях другої половини ХХ – початку ХХІ століть тема рівня життя втрачала свою популярність. Увага наукових досліджень у розвинутих країнах перейшла в площину вивчення проблеми бідності та індексів людського розвитку, що зумовило застосування існуючих розробок щодо рівня життя в ракурсі відстеження випадків недоспоживання на рівні мінімальних стандартів.

Економічна категорія “якість життя” є однією з найбільш досліджуваних в економічній теорії від початку її існування. Дослідження в цій галузі представлені такими відомими зарубіжними та вітчизняними вченими-економістами, як У.Петті, Ф.Кене, А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс, А.Маршал, А.Пігу, Е.Енгель, В.Парето, Д.Белл, С.Айвазян, О.Богущий, В.Мандибура, Н.Федоренко, Н.Рімашевська. Узагальнити існуючі підходи до методології дослідження рівня життя населення, запропонувати орієнтацію на розробки програм покращення якості життя населення на державному та регіональному рівні.

Економічний розвиток у постіндустріальному суспільстві для будь-якого регіону, населеного пункту визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення. Як стверджує Д.Белл, “якщо індустріальне суспільство визначається кількістю товарів, що свідчить про рівень життя, то постіндустріальне суспільство визначається якістю життя, що вимірюється послугами та зручностями – охороною здоров'я, освітою, організацією відпочинку, розвитком мистецтв...” [2].

В економічній літературі для характеристики цього процесу зустрічаються різні терміни: “народний добробут”, “рівень життя населення”, “якість життя населення” тощо.

На думку Н.Федоренко й Н.Рімашевської, термін “народний добробут” відображає розвиток потреб людей, стан і способи їх задоволення стосовно основних сфер життєдіяльності – сфери праці, споживання, культури, репродуктивної поведінки, суспільно-політичного життя [3]. Сьогодні цей термін фактично втратив свою актуальність і вчені більше вживають поняття “рівень” і “якість життя”.

Рівень життя – складне та багатопланове поняття, яке об’єднує широкий спектр соціально-економічних відносин, пов’язаних зі станом та умовами життєдіяльності людини в суспільстві. Рівень життя населення впродовж тривалого часу залишається однією з основних соціально-економічних категорій, що характеризує не лише матеріальний добробут окремої людини, а й визначає узагальнений результат діяльності економіки країни за певний період. Ця категорія не є новою, вона тривалий час досліджувалась у зарубіжних і вітчизняних наукових колах. Суть рівня життя населення визначалася відповідно до завдань самих досліджень, що значно вплинуло на відмінності в його тлумаченні та способах вимірювання. Рівень життя є динамічною категорією і залежить від конкретних умов розвитку певного суспільства. Окремі його аспекти досліджувалися на кожному етапі розвитку економічної думки.

На основі здійсненого поглибленого аналізу праць з проблем життєвого рівня як вітчизняних, так і зарубіжних науковців від часів класичної політекономії донині, на базі їх систематизації в часовому та просторовому аспектах виділено три етапи в історії досліджень життєвого рівня населення у світовій практиці. Етапи відрізняються як розумінням сутності життєвого рівня, так і завданнями та методами досліджень.

Розділяють декілька етапів еволюції досліджень указаних економічних категорій [4]. На першому етапі (до першої половини XIX століття) введено основну термінологію, дослідження були сконцентровані на визначенні взаємозв’язку між рівнем отриманої працівником заробітної плати та задоволенням його потреб; обґрунтуванні розміру заробітної плати, ролі держави в регулюванні суспільних відносин.

На другому етапі (друга половина XIX століття – 20-ті роки XX століття) відбувається перехід від макро- до мікрорівня, розробляються статистичні методи оцінки якості життя, виявляються закономірності (“закони Енгеля”, “принцип Парето”) між споживчою поведінкою індивідуумів і рівнем життя.

На третьому етапі (20-ті роки XX століття – наш час) основна увага приділяється визначенню практичних шляхів усунення диспропорцій між рівнем доходів населення, відбулося перенесення акцентів з економічних питань на соціальні, центром досліджень визначено людину, для задоволення потреб якої повинна працювати економіка та створювати умови держава.

Отже, історія досліджень якості життя триває не одне століття і динамічно змінювалася протягом усього їх існування залежно від завдань, які ставилися перед дослідниками. На сучасному етапі постає необхідність узагальнення, систематизації існуючих теоретично-методологічних концепцій, формування нових методологічних засад дослідження якості життя населення, формування науково обґрунтованих пропозицій щодо прийняття на державному рівні методології розробки програм підвищення якості життя населення на державному, регіональному рівнях, на коротко-, середньо- та довгострокові періоди.

На основі проведеного дослідження існуючих методик оцінки якості життя населення як зарубіжних, так і вітчизняних можна зробити висновок, що найбільш якісний підбір критеріїв, які характеризують цю економічну категорію, наведено в роботах С.А.Айвазяна [5; 6; 7]. Крім того, у роботі [7] описано зарубіжний та російський досвід оцінки рівня життя, наведено класифікацію 29-ти найбільш популярних існуючих методик оцінки якості життя (рис. 1).

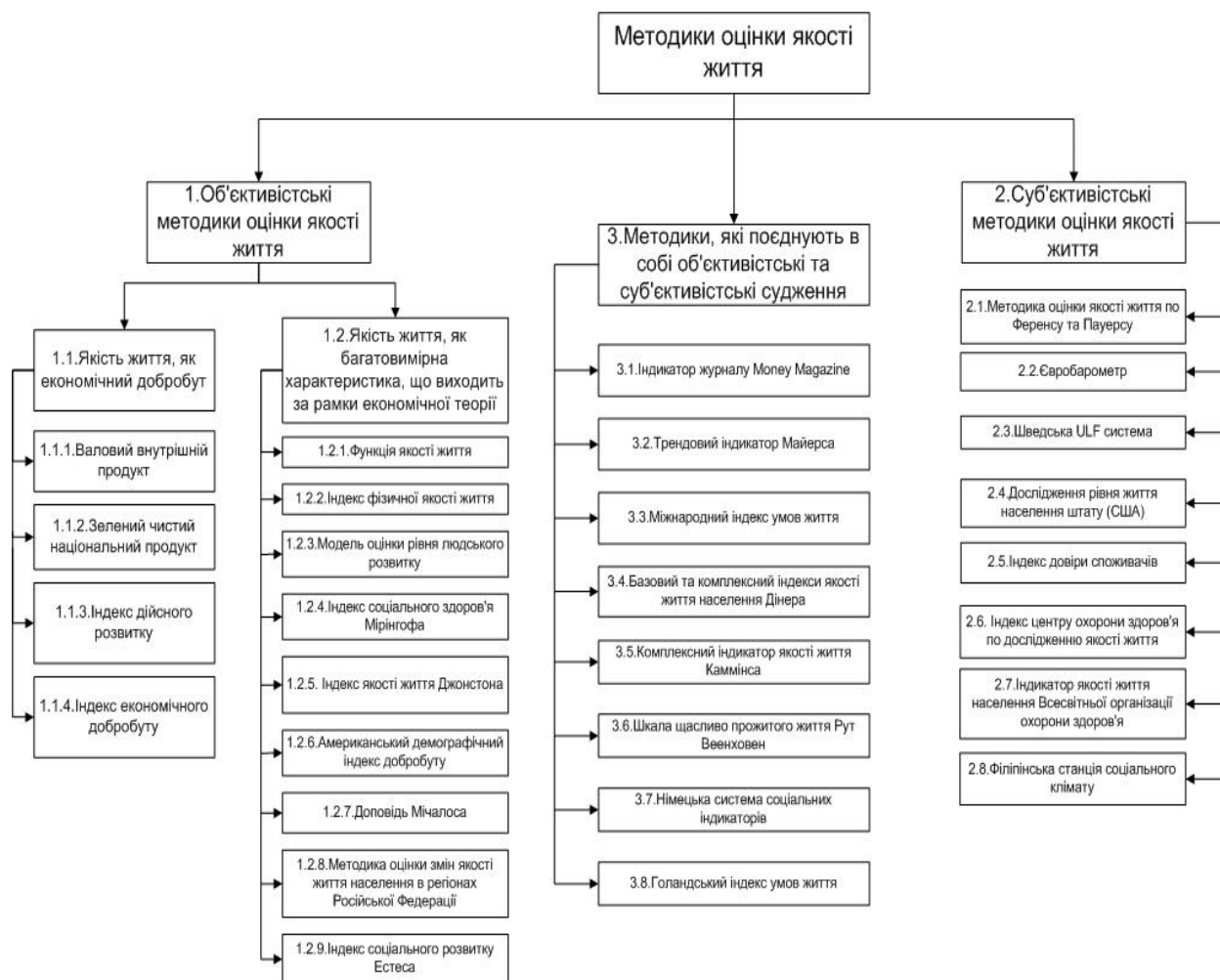

Рис. 1. Класифікація методик оцінки якості життя

Згідно з наведеною на рис. 1 класифікацією, існуючі методики оцінки якості життя поділяються на:

- об'єктивістські – основною тезою їх є те, що оцінка добробуту людини повинна містити незалежне судження про те, які товари, умови та можливості роблять життя кращим;
- суб'єктивістські – якість життя розглядається як складна концепція, що включає в себе економічні, політичні, соціальні, психологічні, культурні складові, тобто на відміну від об'єктивістських методик увага приділяється не тільки фізичним характеристикам життя індивідуума, але й психологічним задоволенням;
- об'єктивістські та суб'єктивістські – поєднують у собі судження перших двох.

Більшість із цих методик розроблені та застосовуються, починаючи з 50–70-х років минулого століття.

Приміром, німецька система соціальних індикаторів (German System of Social indicators) розроблена в середині 70-х років та являє собою набір із більш ніж 300 показників, кожен з яких має понад 1 000 часових значень, які характеризують зміну умов життя населення та змін соціальної інфраструктури, починаючи з 50-х років минулого століття до поточного часу. Голландський індекс умов життя (Netherlands Living conditions index) публікується з 1974 року й інформує про житлові умови, здоров'я, купівельну спроможність, дозвілля, соціальну мобільність, соціальну участь, розвиток спорту, свята, освіту, умови розвитку та праці.

Згідно з опублікованим ООН у 2011 році рейтингом країн за рівнем людського розвитку [8], до першої десятки країн (із 187, щодо яких проводилося оцінювання), які приділяють достатню увагу дослідженням якості життя населення та досягли значних результатів за цим напрямом, увійшли: Норвегія, Австралія, Голландія, США, Нова Зеландія, Канада, Ірландія, Ліхтенштейн, Німеччина, Швеція. Натомість Україна посідає 76-те місце. З країн СНД найближчими за цим показником є Російська Федерація та Казахстан, які посіли відповідно 66-те та 68-ме місця.

У своїй роботі [7] С.Айвазян пропонує використати набір інтегральних індикаторів якості життя населення на основі об'єктивістської методології. Цей набір являє собою згортання базових статистичних показників, які, згортаючись, формують інтегральні показники 3 рівнів (рис. 2).

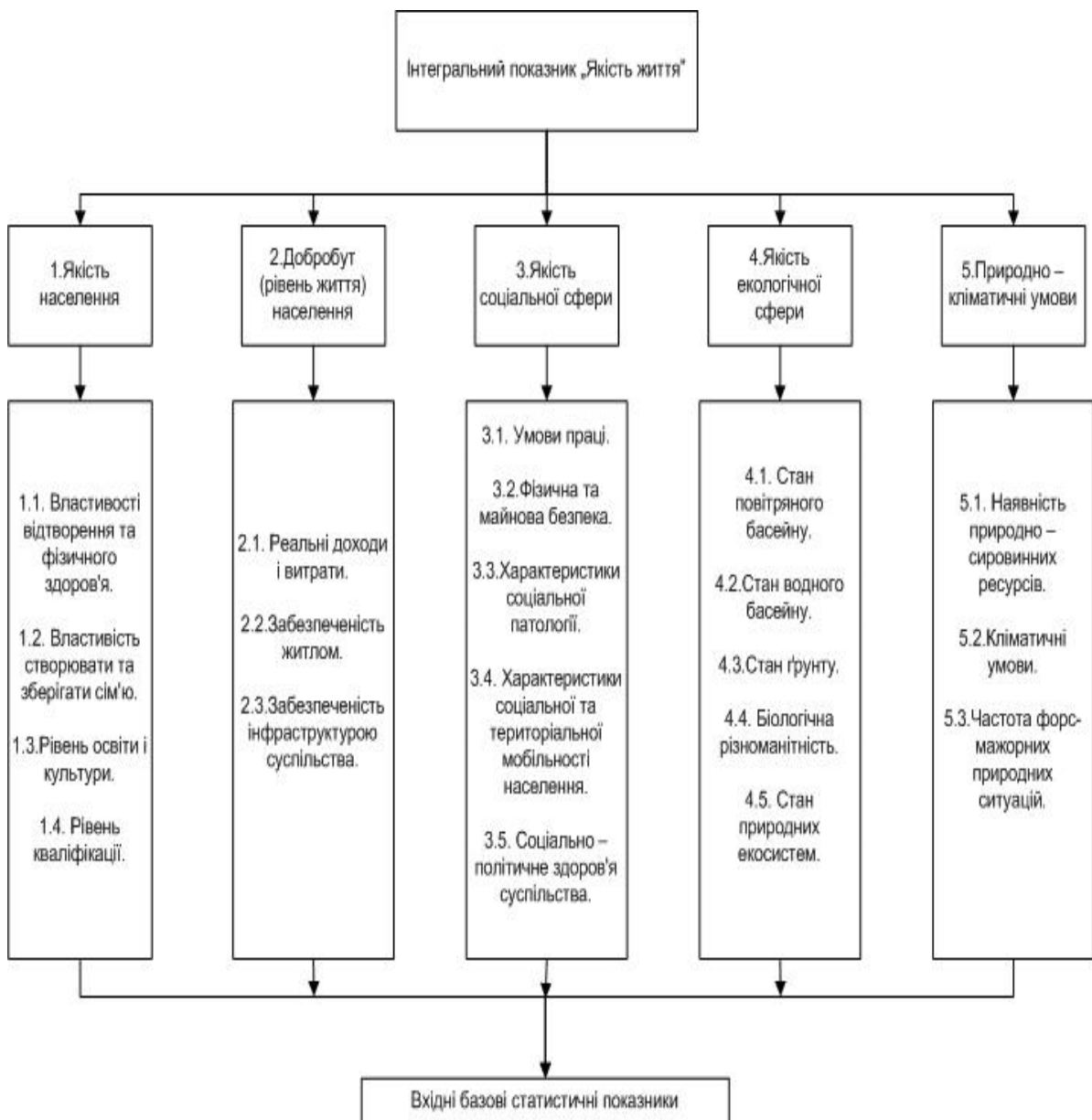

Рис.2. Інтегральні індикатори оцінки якості життя населення за С.А.Айвазяном

На нашу думку, доцільно використати як базову для побудови інтегральної методики оцінки якості життя методику, запропоновану С.А.Айвазяном, як таку, для якої в

Україні існує інформаційна база статистичних показників, ідентичних статистичним показникам, що спостерігаються статистичною службою Російської Федерації (Росстат).

Ця методика дає можливість:

- визначити проблемні напрями, на яких необхідно зосередити першочергову увагу органів влади;
- оцінювати якість життя на рівні регіону (області) чи адміністративно-територіальної одиниці (району або міста обласного підпорядкування);
- робити порівняльний аналіз якості життя серед обмеженої кількості регіонів (областей), наприклад, Івано-Франківської області серед інших областей Західного регіону;
- оцінювати динаміку змін якості життя в цілому чи за окремими індикаторами;
- на основі економіко-математичних моделей та ретроспективних даних робити прогноз якості життя за умови зміни окремих індикаторів.

Для отримання кінцевого результату – високого рівня життя населення – необхідно:

1. Розробити та прийняти на державному рівні інтегральну методику оцінки якості життя населення, яка повинна мати відповідний юридичний статус, тобто має бути затверджена законом України.

2. Розробити та затвердити на законодавчому рівні державну програму підвищення якості життя населення на тривалий період (2012–2022 роки).

Основою програми повинно стати проведене дослідження, за яким визначені:

- проблемні напрями, за якими індикатори якості життя є меншими за очікувані або має місце їх негативна динаміка;
- пріоритетні напрями діяльності державних органів влади для кожного регіону зокрема та в цілому для держави.

Ця оцінка якості життя має стати підґрунтям для розробки, прийняття та виконання відповідних бюджетних програм. Для належного контролю за виконанням заходів за визначеними пріоритетними напрямами та своєчасного прийняття управлінських рішень динаміка індикаторів повинна відслідковуватися щоквартально на державному, регіональному, місцевому рівнях.

Висновки. Наведений у статті розподіл країн за рейтингом ООН “Індекс людського розвитку” та інформація про наявність в окремих із них національних методик оцінки якості життя, тривалість їх застосування опосередковано підкреслюють поставлену проблему стосовно необхідності орієнтації діяльності органів влади різних рівнів на підвищення якості життя населення. В якості базової методики для розробки інтегральної методики оцінки якості життя населення України пропонується застосувати методику, запропоновану С.А.Айвазяном [7], з урахуванням особливостей економіки України. Доцільним є прийняття на державному рівні “Програми покращення якості життя в Україні”. Зазначена програма повинна бути головним орієнтиром здійснення державної соціальної та економічної політики. Основною складовою цієї програми має бути застосування інтегральної методики оцінки якості життя населення, яка давала би можливість оцінювати якість життя на всіх рівнях адміністративно-територіальної ієрархії.

1. Закон України від 23.03.2000 № 1602-III “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” // Урядовий кур’єр. – 2000. – 26 квітня.
2. Артеменко В. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя / В. Артеменко // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 134.
3. Рівень і якість життя населення / за ред. С. П. Кушнарьова, В. С. Пономаренка. – Х. : ВД “Інжек”, 2004.

4. Рівень життя населення України / за ред. Л. М. Черненко. – К. : ТОВ “В-во “Консультант”, 2006. – 428 с.
5. Айвазян С. А. К вопросам измерения синтетических категорий качества жизни населения / С. А. Айвазян // Экономика и математические методы. – 2003. – Т. 39. – № 2. – С. 33–53.
6. Айвазян С. А. Эмпирический анализ синтетических категорий качества жизни населения / С. А. Айвазян // Экономика и математические методы. – 2003. – Т. 39. – № 3. – С. 19–53.
7. Айвазян С. А. Измерение синтетических категорий качества жизни населения региона и выявление ключевых направлений совершенствования социально-экономической политики (на примере Самарской области и ее муниципальных образований) / С. А. Айвазян // Прикладная эконометрика. – 2006. – № 2. – С. 19–84.
8. Human Development Report 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hdr.undp.org/en/>.

Рецензенти:

Романюк М.Д. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника;

Васильченко С.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.